

KAMMERAT NEXØ

– et kritisk debatessay om Martin Andersen Nexøs forhold til Sovjetunionen

Af Kim Frederichsen

Martin Andersen Nexø er bedst kendt for sit forfatterskab med bøgerne om Pelle Erobreren og Ditte Menneskebarn. Mindre kendt er det, at han også aktivt støttede op om Sovjetunionen og sovjetkommunismen, hvilket resulterede i en politisk-ideologisk produktion. I dette essay kastes der et kritisk blik på Martin Andersen Nexøs politiske virke, arbejde for Sovjetunionen, og hvordan det bør indgå i den samlede vurdering af hans forfatterskab.

I år, hvor det er 150-året for Martin Andersen Nexøs (herefter: MAN) fødsel, udsendte den danske Nexø forsker Henrik Yde en ny stor biografi om forfatteren. I biografien gøres der meget lidt ud af den (parti)politiske kommunist MAN og hans forbindelser med Sovjetunionen, og hans rolle i sovjetisk kulturdiplomati er kun behandlet overfladisk og på en udglattende facon,¹ fordi Yde søger at genføde MAN som grundtvigianer. I den anden store MAN-biografi skrevet af Børge Houmann,² som selv var kommunist og ønskede at beskrive og forsvare en ven, parti- og kampfælle, der efter hans opfattelse deltog i en retfærdig kamp for oprettelsen af den kommunistiske utopi, et verdensomspændende kommunistisk rige, som af kommunisterne selv blev opfattet som Historiens determinerede endemål. Dermed indeholder begge biografiske hovedværker om MAN en tendens til at søge at udglatte og underspille bestemte politiske sider hos den biograferede, hvorved der kan

argumenteres imod, at de gengiver et retvisende billede af MAN og opfattelsen og debatten om ham i hans samtid.

Derfor er sigtet med nærværende essay at foretage en kritisk analyse ikke af den litterære Nexø, men af den politiske-ideologiske forfatter, der rækker udover skitserne til en fremstilling i førnævnte biografier. Det vil jeg gøre ved at analysere og diskutere en række centrale forhold fra MAN's politiske liv og virke: Overgangen fra den reformistiske, socialdemokratiske til den revolutionære, socialistiske position, hans deltagelse i det tidlige partiarbejde, hans (alt for ofte oversete) nødhjælpsarbejde til fordel for ofrene for hungersnøden ved Volga i 1921 og deraf følgende medvirken til dannelsen af de første dansk-sovjetiske venskabsforeninger, hans fortsatte støtte til Sovjetunionen i 1920'erne, hans tilbagevenden til den kommunistiske bevægelse med tilknyttet deltagelse i partiets satellitorganisationer, hans virke i Sovjetunionen under Anden Verdenskrig, hans fortsatte deltagelse i sovjetisk kulturdiplomati under den tidlige kolde krig og sidst, men ikke mindst, hvordan netop dette politiske arbejde gjorde ham til en af de mest omdiskuterede forfattere i sin samtid. Afslutningsvis vil jeg argumentere for, hvorfor det er nødvendigt at forholde sig til MAN mere ud fra et politisk end et litterært perspektiv.

Materialet, der ligger til grund for dette essay, udgøres udover de to førstnævnte biografier af en række trykte og utrykte kilder. De trykte kilder er primært den del af MAN's forfatterskab, der må anses for at være dens politiske del. Hertil kommer forskellige samlinger af taler og artikler. Det særlige ved at arbejde med kildemateriale om MAN er, at der findes ikke bare et, men en hel række arkiver efter ham. Først og fremmest er der på Det Kongelige Bibliotek (KB) hele tre forskellige arkiver, der har fundet anvendelse. Først og fremmest drejer det sig om et hovedarkiv (acc. 1991/54) af MAN's efterladte papirer, hvor især avisudklipsarkivet har været af interesse for at belyse, hvordan MAN er blevet opfattet i den danske offentlighed. Hertil kommer det såkaldte Nachlass og Arkiv (acc. 1981/16), der er MAN's personlige arkiv hjemkommet i sin tid fra DDR. Desuden findes der to æsker med materialer (acc. 1988/42), der dels består af forskellige småmanuskripter, dels af en æske med materialer om MAN-børnehjemmet i Samara, som MAN i sin tid overdrog til journalisten Anker Kirkeby med det formål, at han skulle skrive en bog om det. Men da Kirkebys *Russisches Tagesbuch* ikke lykkedes med at finde et publikum i Danmark og derfor kun udkom i Berlin, opgav han projektet, og arkivalierne forblev i mange år glemte, indtil Børge Houmann købte dem af boet. Senere igen fandt de vej til Det Kongelige Biblioteks samlinger.³

Arbejderbevægelsens Bibliotek og Arkiv (ABA) rummer også et selvstændigt MAN-arkiv, der især har interesse for hans virke i solidaritetsarbejdet med Rusland i de tidlige 1920'erne, samt ikke mindst en kopi af Kominterns

personsag på MAN, der indeholder mange interessante oplysninger om, hvad man fra sovjetisk side lagde og ikke lagde vægt på i forhold til MAN.

Ind i kommunismen samt solidaritets- og venskabsforeningsarbejdet

Jeg skal ikke gå i detaljer med at diskutere oprettelsen af Danmarks Kommunistiske Parti, men konstatere, at der i Danmark, som i andre lande, som følge af udviklingen under Første Verdenskrig foregik en acceleration af det brud mellem den reformistiske (socialdemokratiske) og revolutionære (kommunistiske) marxisme. Det førte til såvel en faglig afskalning fra arbejderklassens enhedsparti (Socialdemokraterne) i form af Fagoppositionens Sammenslutning (allerede fra 1910) og en politisk i form af Socialistisk Arbejderparti (SAP) og senere Danmarks venstresocialistiske Parti, der i forbindelse med godkendelsen af Kommunistisk Internationales (Komintern) 21 optagelseskriterier efter Kominterns anden kongres blev optaget som dansk sektion af det kommunistiske verdensparti som Danmarks Kommunistiske Parti. DKP var i 1920'erne dybt splittet i interne stridigheder og fraktionskampe, og i en periode eksisterede der to DKP-partier.⁴

Såvel Børge Houmann som Henrik Yde har beskrevet et forløb, hvor Danmarks på sin tid største arbejderklasseforfatter, der siden sin indtræden i partiet i 1910 havde befundet sig på dets venstrefløj, blev forfærdet og følte afsky overfor verdenskrigen og samtidig var stærkt skeptisk over den socialdemokratiske ministersocialisme, som den kom til udtryk ved Staunings deltagelse i samlingsregeringen under verdenskrigens parlamentariske borgfred, utilfreds med behandlingen af deltagerne i strejkerne og arbejdskampene i 1917 (hvilket måske klart kommer til udtryk ved donationen på 100 kr. til den revolutionære avis *Klassekampen*) samt udtrykte støtte til den bolsjevistiske magtovertagelse i det post-zaristiske Rusland,⁵ hvilket førte til et brud med Socialdemokratiet og en tilslutning til Socialistisk Arbejderparti og senere DKP. MAN var inviteret som gæst til partiets første kongres, men forlod den som medlem af hovedbestyrelsen på grund af arrestationen og fængslingen af helt centrale partimedlemmer.⁶ Det havde flere personlige følger for ham. På det umiddelbare personlige plan førte det til nære venskaber med Danmarks første kvindelige kommunist Marie Nielsen⁷ og det senere Sovjetunionens mest fremtrædende danske repræsentant i Danmark, Aage Jørgensen⁸ (der også ofte bistod MAN i hans kontakt med Sovjetunionen, fordi MAN ikke kunne russisk⁹), skønt disse to danske kommunistiske pionerer afskyede hinanden som pesten.¹⁰ Men derudover er der fire elementer, der er interessante i forhold til et essay om MAN's forhold til Sovjetunionen og sovjetkommu-

nismen. For det første skal vi se, hvordan det afspejlede sig i hans forfatter-skab. For det andet var det første gang, at den danske offentlighed, og dermed pressen, måtte forholde sig til MAN's standpunkt, eller rettere sagt tilslutning, til Sovjetrusland/Sovjetunionen og sovjetkommunismen, der langt overskygger, hvad Henrik Yde i vage vendinger omtaler som "Nexøs bekendelse til kommunismen nedkaldte han i resten af sit liv jævnligt politiske storme over sig, mest i Danmark".¹¹ For det tredje blev han via sine personlige kontakter til ledende skikkelser i Komintern en direkte aktør i fraktionskampene i det tidlige DKP. For det fjerde blev han stærkt engageret i solidaritets- og ven-skabsarbejdet med Sovjetunionen.

Bruddet med den reformistiske socialisme førte til et "berufsverbot" mod MAN i den socialdemokratiske bevægelse og især presse, efter MAN i flere år som forfatter i høj grad havde levet af sine aviskronikker og artikler,¹² og det skortede ikke på den baggrund på (kritisk) omtale af MAN i den socialdemokratiske presse. Den første anledning var en landsdækkende agitations-turne for SAP gennemført i samarbejde med Aage Jørgensen¹³ (MAN skulle tale om de store idealer, Jørgensen om de forestående praktiske opgaver).¹⁴ Den socialdemokratiske presse beskrev ham i den sammenhæng som en ryk-kesløs, politisk vendekåbe, der til enhver tid ville tage det standpunkt, der gavnede ham bedst, og som nu forsøgte at forføre danske arbejdere, hvis interesser Socialdemokratiet i øvrigt tjente bedst, ud fra sin seneste politiske grille.¹⁵ Andre dele af den politiske firebladspressen godtede sig over det ringe fremmøde ved agitationsmøderne, ironiserede over, at syndikalistene efter sine flammende røde taler tog hjem til villaen i Espergærde eller gjorde grin med, at den til Danmark ankomne bolsjevikgesandt i første omgang ikke ville mod-tage et besøg fra MAN, som måtte gå med uforrettet sag.¹⁶

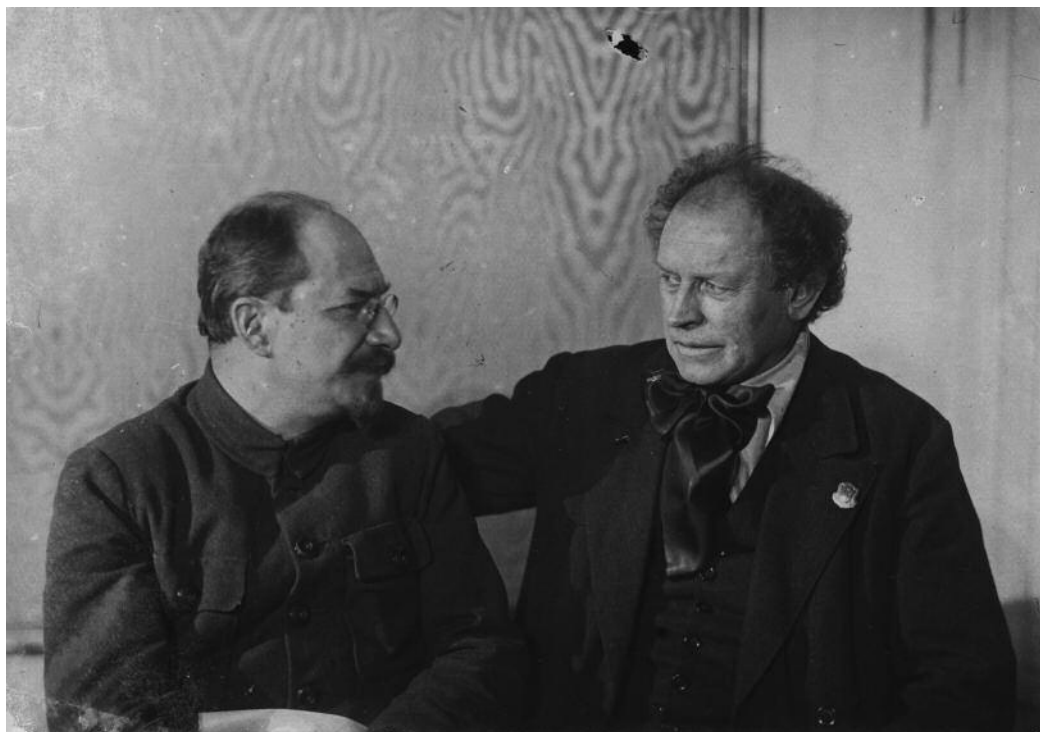
Samtidig blev MAN aktiv i Kommunistisk Lærerklub, stiftet på initiativ af Marie Nielsen, og som var en organisation anerkendt af Komintern på lige fod med Danmarks venstresocialistiske Parti.¹⁷ Her udsendte MAN i 1920 sin første egentlige udgivelse i sit politiske-propagandistiske forfatterskab, en lille pjece, der i flammende vendinger opfordrede proletariatet til at støtte op om den Røde Hærs kamp for at sejre i klassekampen (den russiske borger-krig), da der ellers ville kunne gå generationer, før proletariatet igen ville opnå en lignende mulighed for sin frigørelse fra overklassen og kapitalismens livs-byrder.¹⁸

MAN var også en aktiv deltager i det partipolitiske virke. Både omkring de interne kampe mellem partifraktionerne¹⁹ og i forhold til arbejdet til at opnå støtte fra den ene eller anden af fraktionerne fra Kominterns hoved-kvarter i Moskva.²⁰

MAN's første partikommunistiske periode lagde ligeledes grundlaget for

hans engagement i venskabs- og solidaritetsarbejdet med Sovjetrusland samt hans deltagelse som aktør i det sovjetiske kulturdiplomatiske arbejde, hvilket i hans forfatterskab kom til udtryk gennem udgivelsen af novellesamlingen *De tomme Pladers Passagerer*, der var tilegnet "Det kæmpende russiske Folk". Udgivelsen kan ses som et symbol på MAN's iværksættelse af et internationalt solidaritetsarbejde for ofrene for den hungersnød, der i 1921 brød ud i de kornproducerende områder ved Volga.²¹ Den 14. august 1921 afholdtes den såkaldte Ruslandsdag i Danmark til fordel for ofrene. Desværre var der ikke efterfølgende politisk enighed om en fælles indsamlingskampagne. Dansk Røde Kors startede sin egen. Det samme gjorde den socialdemokratiske del af arbejderbevægelsen centreret omkring De samvirkende Fagforbund. MAN satte sig i spidsen for en tredje, kommunistisk styret indsamling, Komiteen for Hjælp til Rusland. De første tegn på skridt i den retning ses allerede i MAN's artikel publiceret i *Arbejderbladet* på selve Ruslandsdagen, hvor han hævdede, at netop arbejderklassen havde en særlig evne til godgørenhed, fordi proletarerne selv kendte til fattige kår, og derfor nu alle burde støtte op om hungersnødsofrene i proletarernes eneste sande fædreland.²² Den danske komite fik kontakt til Internationale Røde Hjælp (IAH), der blev ledet af Sovjets chefpropagandist i Vesteuropa, Willi Münzenberg, fra Berlin. MAN blev medlem af IAH's hovedledelse. Komiteen i Danmark indsamlede 32.008,58 kr., hvoraf størstedelen blev stillet til rådighed for IAH's virke. En særlig kvindekomite indsamlede tøj til de nødlidende og afsendte, trods det, at arbejdet fandt sted midt under DKP's splittelseskampe, 24 kister med tøj.

MAN fik også en anden mulighed for at tage direkte aktion i forhold til nødhjælpsarbejdet. I 1922 rejste han til Sovjetunionen, først til Sovjetkarelen og siden som officiel gæst ved Kominterns fjerde kongres. Under kongressen fik han oplyst, at et børnehjem i Samara var blevet opkaldt efter ham.²³ MAN besluttede resolut, at han ville besøge hjemmet, og det lykkedes ham at skaffe en skrivelse underskrevet af Karl Radek²⁴ samt en attest underskrevet af Kominterns formand G. Zinovev²⁵, som sikrede ham muligheden for at rejse til Samara. Børge Houmann har skrevet om Nexøs besøg på børnehjemmet og hans vilje til at skaffe midler til dets videre drift både gennem at lade indtægter fra publikationen af sine værker gå til fordel for hjemmet og ved at søge at stifte en kreds i Danmark, der kunne støtte det økonomisk, men MAN blev dog selv den største bidragsyder.²⁶ Bevaret materiale om børnehjemmet viser, at der i forskellige perioder boede mellem 55 og 68 børn på hjemmet.²⁷ MAN indsamlede og fremsendte flere større rubelbeløb til børnehjemsbørnene,²⁸ for eksempel 113.600 rubler til indkøb af filstøvler.²⁹ Også et samlet beløb på \$ 353 over fem indbetalinger fandt vej.³⁰ Samtidig er det tydeligt fra de breve og tegninger, MAN modtog fra børnehjemsbørnene, at han følte sig

nært knyttede til dem, og at det var gensidigt.³¹ Børge Houmann har beskrevet, at MAN var meget utilfreds med forvaltningen af de indsamlede midler og kaldte IAH "75% svindel og 25 % uduelighed – eller omvendt",³² men det er uklart, om han refererede til forvaltningen af Komiteens indsamlede midler, dem til børnehjemmet eller begge.

I dagspressen blev nødhjælpsarbejdet ikke nævnt, derimod blev der stærkt ironiseret over MAN's politiske standpunkt og hans evne til at analysere samfundsudviklingen i Sovjetrusland på baggrund af nogle få måneders ophold.³³ Nye toner lød først efter hans partipolitiske tilbagevenden til Socialdemokratiet, hvor han i partipressen igen straks blev udråbt til den store arbejderdigter og omtalt i stærkt rosende vendinger.³⁴ Litterært resulterede Sovjetrejsen i udgivelsen af rejseskildringen *Mod Dagningen*, der var en blanding af en glansbilledfremstilling af den aktuelle situationen i Sovjet, et forsvar for den nye NEP-politik og et udtryk for forhåbningen om det samfund, MAN håbede Sovjet ville udvikle sig til.³⁵ Materialet i bogen må også have udgjort grundlaget for det foredrag, MAN holdt i Nikolaj Kirke den 6. marts 1923 for 1.000-1.200 tilhørere. Begivenheden var så stort et tilløbsstykke, at dørene måtte lukkes en halv time før foredragets begyndelse. Det gav MAN troen

På sin rejse til Sovjetunionen i 1922 mødte Martin Andersen Nexø A.V. Lunatjarskij, Sovjeunionens første folkekommissær for kultur og undervisning.

på, at der var grobund for en ny komite eller venskabsforening med Sovjetrusland. Resultatet blev Komiteen for økonomisk og kulturelt samkvem med Rusland (KOMSAMRUS), grundlagt i maj 1923 med MAN og Aage Jørgensen i spidsen for en kreds af "Komite Körper", som MAN kaldte dem, der skulle gøre den spiselig over for en bredere dansk offentlighed. Det er dog tvivlsomt, om KOMSAMRUS nogensinde blev særlig aktiv. Allerede før MAN flyttede til Tyskland og overlod formandsposten til sin nære ven, socialdemokraten Georg Bolgann (der især var kendt for sit virke i den kooperative bevægelse), modtog han kritik fra medlemmer over den manglende aktivitet i komiteen,³⁶ og i erkendelse heraf blev KOMSAMRUS i april 1924 under Bolganns ledelse omdannet til Dansk-Russisk Samvirke, der i dag under navnet Dansk-Russisk Forening stadig er virksom som verdens ældste, stadig eksisterende forening for bilaterale mellemfolkelige relationer med Rusland. Men på det tidspunkt var MAN for længst flyttet til Tyskland, og havde med sin tilbagevenden til Socialdemokratiet (i det mindste officielt) afsluttet sin første partikommunistiske periode.

Den sovjetvenlige socialdemokrat

Især Henrik Yde søger at fremstillige MAN's afrejse og bosættelse i Tyskland som et brud med den tidlige Sovjetvenlige og kommunistiske indstilling, der snarere tilskrives den hustru, MAN blev skilt fra under opholdet, end MAN selv³⁷ (og selv Houmann må anerkende denne partipolitiske tilbagevenden til Socialdemokratiet).³⁸ Men det er nødvendigt at spørge sig selv, i hvor høj grad, MAN's partipolitiske skifte førte til en egentlig holdningsændring i forhold til Sovjetunionen. Under alle omstændigheder fortsatte dagspressen uden for Socialdemokratiet med ofte at stille ham i et negativt lys som kommunist- og sovjetsympatisør.³⁹ Men hvor MAN's rejser til Sovjet og navnlig hans forsvar af landet gjorde ham til et yndet kritisk mål for den danske presse, så blev han af den sovjetiske modtaget som en stor proletarisk forfatter og ven af Sovjetunionen – med vægten på sidstnævnte.⁴⁰

MAN's tilbagevendte medlemskab eller partipolitiske tilhørsforhold til Socialdemokratiet varede fra midten af 1920'erne med en glidende overgang til hans optagelse (påny) i DKP i 1937. Han befandt sig igen på Socialdemokratiets venstrefløj med sympatier for Sovjetunionen. Det kom til udtryk såvel i hans litterære arbejde både som begejstrede skriverier i partipressen (som han igen havde fået adgang til), for eksempel om sovjetborgernes kulturelle dannelsesniveau baseret på kvantitative opgørelser af produktions- og salgstal for bøger⁴¹ samt rejsebogen *Tø Verdener*. Bogens hovedtemaer er et forsøg på gennem produktionstal (en yndet metode hos fortalere for den sovjetiske sam-

fundsmode) at argumentere for, hvor meget bedre livet var blevet i Sovjetunionen siden 1920'erne, benægte hungersnøden, der havde ramt de kornproducerende områder i 1932-33, samt søge at fremstille Vesteuropa som et dekadent og hensygnende kapitalistisk samfund, mens USSR blev fremstillet som landet, hvor proletariatets drømme og forhåbninger blev virkeliggjorte.⁴²

Som nævnt var MAN (ofte) på rejse til Sovjet, og det var et af de punkter, hvor han adskilte sig fra sine partifæller. Første gang var i 1931, hvor MAN foretog en rundrejse til en række sovjetiske byer og efter hjemkomsten i foredrag forfægtede et af sine nye yndlingstemaer; kapitalismens og dermed vestens snarlige sammenbrud over for Sovjetunionen som fremtidens land og idealsamfund.⁴³ I 1933 rejste MAN til Sovjetunionen for at deltage i en forfatterkongres. Den blev udskudt til 1934, men MAN udnyttede muligheden til at rejse rundt i Sovjet og skrev efterfølgende den føromtalte *To Verdener*⁴⁴.

I 1934 deltog han så efter invitation i den udskudte sovjetiske forfatterkongres,⁴⁵ selvom han ikke nåede at gøre hele kongressen med, da den (igen) blev udsat, og MAN derfor brugte en del af tiden på at rejse og holde foredrag.⁴⁶ Efterfølgende udsendte han et flammeskift til forsvar for Sovjetunionen, hvor, postulerede han, den socio-økonomiske udvikling gik hurtigere fremad, mens det efter hans mening gik tilbage i det kapitalistiske Vesteuropa. Han afviste igen alle forlydender om hungersnød som røverhistorier og nåede også at hævde, at der ikke havde været slavearbejdskraft forbundet med byggeriet af Hvidehavskanalen, kun frivillig arbejdskraft fra fanger, der havde arbejdet under de bedst mulige sanitære forhold. Han så tilbage på modtagelsen af *To Verdener* og hans efterfølgende foredragsturne, og han hævdede på den baggrund, at der var meget store forskelle mellem den brede befolknings interesse og sympati for Sovjetunionen og pressens nedrakning både af hans rejsebog og Sovjetunionen. For MAN var verdensrevolutionen nært forestående.⁴⁷ Især den sidste udgivelse viste, at MAN var i fuld gang med partipolitisk at bevæge sig tilbage til kommunisterne.

Efter MAN var flyttet tilbage til Danmark (i 1930), var han en af de danske kulturarbejdere, der plejede tæt omgang med det sovjetiske gesandtskab i Danmark, også når møder fandt sted i sovjetvenlige organisationer,⁴⁸ som den socialdemokratiske partiledelse ellers søgte at holde deres medlemmer ude af.⁴⁹ Ligesom han fastholdt et tæt og nært personligt venskab med Sovjetunionens første gesandt i Danmark, Mikhail Kobetskij, også efter dennes afrejse.⁵⁰ Som i 1920'erne gik MAN ved siden af samfundsdebatterne også engageret ind i organisationsarbejde. I forhold til fredsarbejdet var han i 1932 et af hovednavnene ved en international antikrigskongres i Amsterdam.⁵¹ Et andet element var det antifascistiske arbejde. Det kom først til udtryk gennem et formandskab i den kortlivede Hjælpekomiteen for Nazismens Ofre.⁵² Des-

uden var han aktiv i Kampfronten mod Nazismen.⁵³ I 1936 blev han også valgt til formand for Røde Hjælp i Danmark.⁵⁴ Kort efter førte det til deltagelse i en international Asylnkonference i Paris.⁵⁵ Røde Hjælp var ligesom KOMSAMRUS udsprunget af hjælpearbejdet for ofrene for hungersnøden i Sovjetunionen i 1921-22, men var blevet fortsat som et generelt solidaritets- og nødhjælpsarbejde i første omgang med udgangspunkt i den tyske arbejderklasse, men efterhånden også mere geografisk udbredt.⁵⁶ Der blev således slået en sløjfe ved, at MAN vendte tilbage til begge de organisationer (som vi skal se nedenfor), der var udsprunget af det arbejde, han selv havde medvirket til at iværksætte. Nu manglede kun også en tilbagevenden til det partikommunistiske tilhørsforhold.

Tilbage til kommunismen og venskabsarbejdet

Børge Houmann beskriver, hvordan der igen blev tale om en glidende overgang for MAN fra socialdemokratismen til kommunismen, som primært bundede i utilfredshed over socialdemokratisk kritik af hans litterære produktion, uenighed om det tyske socialdemokrati kunne have forhindret Hitlers magtovertagelse, og om socialdemokraterne og kommunisterne burde samarbejde i en antifascistisk enhedsfront. Det resulterede i, at MAN i april 1933 gik over til *Arbejderbladet*,⁵⁷ selvom han officielt forblev partiløs indtil 1937. Også Henrik Yde lægger betydelig vægt på MAN's antifascistiske standpunkt som hovedårsag til MAN's brud med Socialdemokratiet.⁵⁸

Bruddet førte til en ny polemik om MAN i den danske presse, hvor der især blev gjort meget ud af at se det som en demaskering af den forklædte kommunist og en bekræftelse på, at han aldrig rigtig for alvor havde skiftet politisk ham.⁵⁹ Med andre ord var det som ofte før den politiske, mere end den litterære, MAN, der stod i centrum for pressens vurdering af ham. Det var også tilfældet i den socialdemokratiske presse, hvor man kan følge kampagnen mod MAN, fra den begynder i det centrale organ *Socialdemokraten* og derfra breder sig ud i partiets provinsaviser.⁶⁰ En række kritiske udtalelser om Danmark i sammenligning med Sovjet førte ligefrem til, at beboere på Andersen-Nexø Vej i Søborg begyndte at tale for, at vejen skulle skifte navn.⁶¹

I organisationsarbejdet fandt MAN udover Røde Hjælp vej tilbage til venskabsarbejdet med Sovjetunionen i form af Landsforbundet af Sovjet Unionens Venner i Danmark. SUV (som den blev forkortet i daglig tale) blev stiftet i 1930,⁶² hvilket betød, at der i Danmark i mellemkrigstiden var to samtidigt eksisterende dansk-sovjetiske venskabsforeninger. Efter en sløv start udviklede SUV sig til den største og mest slagkraftige af de to foreninger med over 4.000 medlemmer, lokalafdelinger over hele landet, med aktiviteter såsom foredrags-

arrangementer, filmforevisninger, turistrejser, udstillinger, biblioteksdrift, boghandel og bladudgivelser.⁶³ I 1938 blev MAN valgt til SUV's landsformand.⁶⁴

Henrik Yde gør i sin biografi meget ud af, hvordan DKP over for Komintern måtte bruge mange kræfter på at (bort)forklare MAN's socialdemokratiske periode for at få accepteret hans optagelse i partiet.⁶⁵ Imidlertid findes der for den russisksprogede læser langt mere interessante dokumenter i MAN's personsag i Komintern arkivet end ovenstående eksempel, som er hentet derfra. Sent i hans liv udarbejdede det sovjetiske kommunistparti en vurdering af MAN, der igen byggede på en række tidligere vurderinger. Interessant nok er intet af solidaritets- eller venskabsforeningsarbejdet nævnt med et ord. Derimod blev der lagt stor vægt på hans tilstedeværelse som udenlandsk observatør ved skueprocessen mod "Det Trotskij-Zinovevske terroristiske centrum" i 1937, og det fremgår, at det fra sovjetisk side blev opfattet som MAN's vej tilbage til DKP.⁶⁶ Den sovjetiske vurdering var ikke helt uden bund i virkeligheden. I forbindelse med de store skueprocesser i 1930'erne skrev MAN en række artikler, hvor han helhjertet støttede dem. Det er to elementer, der er slående ved artiklerne. For det første står det for læseren helt klart, at MAN var fuldstændig overbevist om de anklagedes skyld. For det andet mente han, at de havde bevist den almindelige sovjetborgers opbakning til sovjetregimet og i det hele taget styrket Sovjetunionen ved at rense det for fascisme.⁶⁷

I den offentlige polemik gjorde MAN sig endvidere særligt bemærket ved to gange ufortøvet at støtte de sovjetiske imperialistiske ekspansionsbestræbelser. Først fulgte et indædt forsvar for Molotov-Ribbentrop-traktaten, der af MAN blev udlagt som en styrkelse af demokratiet i Europa og svækkelse af de borgerlige-kapitalistiske og reaktionære magter England og Frankrig. I samme åndedrag blev det forklaret, at fordi Polen havde været ude af stand til at forsvare sig mod det tyske angreb på landet, så havde Sovjetunionen været i sin gode ret til at rykke ind i den østlige del af landet⁶⁸ (eller befrielsen af Vestukraine og Vesthviderusland, som det hed i en DKP-pjece, som MAN støttede ved at lade en af sine kritiske artikler om Finland genoptrykke i den⁶⁹). Dernæst drejede det sig om Finland. Der var et land, MAN havde haft et horn i siden på, siden han i 1936 første gang udgav sit anlageskrift om finske myndigheders semi-fascistiske undertrykkelse af den finske arbejderklasse gennem politisk forfølgelse, skueprocesser, politiske fængsler og grov udbytning af de politiske fangers arbejdskraft.⁷⁰ Som vi har set ovenfor, havde han en helt anden politisk-ideologisk forståelse overfor de faktiske tilsvarende forhold i Sovjetunionen. Ved udbruddet af vinterkrigen udlagde MAN det sovjetiske angreb på Finland som en fredelig udrensning omkring Østersøen, der ville styrke Danmarks udenrigs- og sikkerhedspolitiske situation.⁷¹

Johanna og Martin Andersen Nexø på besøg i Petrodvorets parken i Leningrad i 1949.

MAN's synspunkter førte til kritik. Denne gang havde den ikke kun form af en lang række fordømmende avisartikler,⁷² men resulterede også i bogafbrændinger af hans værker i blandt andet det private Peder Dams Bibliotek i Sorø.⁷³ Derimod ville Rigsdagen alligevel ikke fratage MAN hans finanslovs-

sikrede ydelse.⁷⁴ Også vejen i Søborg undgik et navneskifte.⁷⁵ Men i Sverige blev den ovenfor anførte udgivelse om Finland konfiskeret af myndighederne.⁷⁶

Dertil var han som en af Danmarks bedst kendte og mest omdiskuterede kommunister blandt de mange partimedlemmer, som danske myndigheder fængslede i deres iver efter at benytte den nazistiske besættelsesmagts krav om at internere ledende danske kommunister til i betragtelig grad at overopfylde planen og tage et længe ønsket opgør med partiet. MAN blev indsat i Frederikssunds Arresthus for en kortere periode, inden han syg blev løsladt og måtte hospitalsindlægges. Da han var kommet til kræfter, flygtede han til Sverige. Siden kom han derfra til Moskva, hvor han talte i Radio Moskvas ugentlige udsendelser. Hans taler blev også oversat og oplæst på i alt 28 sprog. Han berettede om nyt fra Østfronten og opfordrede til fortsat kamp mod de nazistiske stridskræfter.⁷⁷ Under besættelsen forsvandt MAN nærmest helt ud af den danske presse. Kun det nazistiske *Fædrelandet* publicerede flere smædeartikler. I stedet blev MAN meget omtalt i svenske aviser, men interessant nok rummer avisudklipsarkivet ikke udklip fra den sovjetiske presse.⁷⁸

Den stridbare stalinist

MAN vendte sammen med sin familie tilbage fra Sovjetunionen i juni 1945. Det var til et andet Danmark, end det han havde forladt. Endnu levede lidt af ånden fra besættelsestidens alliance mod nazismen og beundringen af kommunisterne for deres indsats i frihedskampen. Det var en upopulær MAN, der var flygtet ud, men en populær MAN, der var vendt hjem.⁷⁹ MAN's popularitet i et bredt politisk og folkeligt spektrum kulminerede med en offentlig fejring af hans 75 års fødselsdag i Fælledparken med 75.000 deltagere og officielle hyldesttaler af typografernes formand Thomas Petersen, et medlem af BOPA, en sovjetisk krigsfange fra Jægerspris-lejren, professor Ejnar Thomsen, H.P. Sørensen, Arnulf Øverland, Thomas Døssing og Aksel Larsen.⁸⁰ Dagen efter bragte MAN mange af de blomster, han havde modtaget, til Mindelunden.⁸¹ Om efteråret begyndte nyoptryk af MAN's bøger igen at udkomme.⁸²

I efterkrigstiden fortsatte MAN sit offentlige liv ad de to vanlige spor. På den ene side udnyttede han sin popularitet til at deltage i organisationsarbejde. Internationalt antog det primært to organisatoriske former. For det første blev han involveret i arbejdet omkring oprettelsen af Verdensfredsrådet (World Peace Council), der var en sovjetisk frontorganisation, der officielt hævdede at kæmpe for verdensfreden, men som reelt søgte at forsvare og promovere sovjetiske udenrigspolitiske positioner. MAN deltog i 1948 i en kon-

Martin Andersen Nexø flyttede til DDR i 1951. Hans betydning for mobiliseringen af DDRs ungdom i de første år var stor. Her ses han omgivet af begejstrede FDJ-medlemmer i 1951.

gres af “Intellektuelle for Fred” i Wrocław.⁸³ Det var dog en overdrivelse, når det i dansk presse blev hævdet, at han blev udnævnt til kongressens leder,⁸⁴ og det vil være mere korrekt at se hans udnævnelse til medlem af dets præsidie som en hædersbevisning.⁸⁵ Men under alle omstændigheder fortsatte MAN sit aktive virke i Verdensfredsrådet. Selvom han med sin høje alder som forklaring⁸⁶ ikke deltog i rådets anden kongres i Paris i 1949,⁸⁷ så stod han stadig som medlem af rådets internationale sekretariat⁸⁸ og støttede konferencen økonomisk med 55.000 franc (ca. 1.000 kr.).⁸⁹ Han deltog i en kreds, der også talte forfatter Karl O. Andersen, valgmeningspræst Uffe Hansen, fagforeningsformand Thomas Petersen og formanden for den danske afdeling af Kvindernes Demokratiske Verdensforbund Agnete Olsen (alle navne, der gang på gang går igen i det sovjetiske kulturdiplomatiske arbejde i Danmark i de første årtier af Den Kolde Krig), som arbejdede på at skaffe danske delegerede til verdensfredskongressen.⁹⁰ MAN må således siges at have været en lidt overset fødselshjælper til den første danske afdeling af Verdensfredsrådet, Fredens Tilhængere i Danmark, hvor han var medlem af den første landsledelse.⁹¹

Den anden sammenhæng, hvor MAN deltog aktivt til fordel for det sovjetiske kulturdiplomati, var i Den Internationale Stalin Fredspris Komite, der blev oprettet i 1949⁹² som et af elementerne i den sovjetiske kulturdiplomatiske offensiv inden for fredsområdet.⁹³ I 1951 fik MAN besked fra Den Øverste Sovjets Præsidium, at han var blevet valgt som medlem.⁹⁴ I forbindelse med sin deltagelse forsøgte MAN forgæves at få nomineret sin gode ven, Mogens Fog, der var formand for Fredens Tilhængere, til prisen.⁹⁵ MAN's indsats for det sovjetiske kulturdiplomatiske virkemuligheder i Danmark kan på mange måder siges at kulminere i 1951 med udnævnelsen til æresmedlem af Landsforeningen til Samvirke mellem Danmark og Sovjetunionen i forbindelse med foreningens kongres.⁹⁶

På den anden side satte han sin nyvundne offentlige popularitet uden for kommunistiske og fellow-traveler-kredse over styr ved igen at forsvare Sovjetunionens sag i Danmark. I 1948 kom det til udtryk ved pressens forargelse over hans nedrakning af den afdøde tjekkoslovakiske udenrigsminister Jan Masaryk (søn af landets grundlægger Thomas Masaryk) på et møde afholdt af DKP for at forsvare det kommunistiske kup i Prag det år.⁹⁷ Året efter lykkedes det igen MAN at pådrage sig offentlighedens forargelse, da han ifølge referatet i *Pravda* under sin deltagelse i Pusjkin-fejringerne i Moskva kaldte Danmark og det øvrige Vesten for en åndelig svinesti fyldt med den borgerlige propagandas møg. MAN forsøgte at dementere udtalelsen, men det ændrede ikke på den danske presses fordømmelse af udsagnet.⁹⁸

I 1951 flyttede MAN til DDR, men det ligger uden for rammerne af dette essay at følge ham der.

Om nødvendigheden af at diskutere MAN's kommunistiske tilhørsforhold som en del af forfatterskabet

Det vil ikke være forbigået læseren, der er nået så langt i mit essay, at det i sin grundtone indeholder en kritisk stillingtagen til MAN's forhold til sovjetkommunismen og Sovjetunionen. Jeg skriver mig således op mod grundholdningerne i Børge Houmanns biografi, hvor han gentagne gange argumenterer for en positivt ladet tolkning af MAN's politisk-ideologiske indsats, i Morten Things disputats, hvor der argumenteres for, at de venstreintellektuelle (som må indbefatte MAN) ikke alene kan vurderes på deres udsagn om Sovjetunionen, men at målestokken må være deres virke som kulturbærere af humanismen og modernismen,⁹⁹ og i Henrik Ydes biografi, hvor en argumentation om et tydeligt grundtvigiansk træk synes at træde i forgrunden.

Men det er netop denne sympati for Sovjetunionen og sovjetkommunismen, jeg har ønsket at fremdrage og problematisere, fordi jeg synes, de alt for

ofte og alt for nemt søges bortvisket eller ligefrem fortrængt. Når man læser i avisudklipsarkivet på Det Kongelige Bibliotek, så fremstår det tydeligt, at det var MAN's politiske virke som kommunist og hans sympati for og indædte forsvar af Sovjetunionen, der medførte de langt mest omfattende offentlige polemikker om hans person og virke. Uanset den anerkendelse der med rette ofte var og stadig burde være af de store litterære værdier og enestående arbejderlitteraturhistoriske betydning af hans litterære hovedværker som *Pelle Erobreren* og *Ditte Menneskebarn*. Jeg har søgt at dokumentere dette ved at henvise til såvel den landsdækkende som den lokale presse for at godtgøre, at avislæsere i alle dele af landet havde mulighed for at gøre sig bekendte med dette kritiske syn på MAN.

Det er derfor ikke muligt at se bort fra den slagskygge, den politiserede del af hans produktion grundet dets ensidige og uforbeholdne forsvar for sovjetkommunismen og det sovjetiske etpartidiktators eksesser kaster over forfatterskabet, og derfor må det nødvendigvis, som det har været tilfældet i nærværende essay, inddrages som et væsentligt og centralt element, når der skal foretages en samlet og kritisk vurdering af MAN og hans forfatterskab, dets betydning for det 20. århundredes litteraturhistorie og overvejelser om årsagerne til, at så mange, især intellektuelle, har følt sig draget til at støtte og forsvare forskellige regimer, når de mere eller mindre rimeligt har kritiseret deres samtids bestående samfund.

Noter

1. Henrik Yde, *Nexø – Martin Andersen Nexø's liv og værk*, København: Lindhardt og Ringhof, 2019: 9-10
2. Børge Houmann, *Martin Andersen Nexø og hans samtid*, bd. 1-3, København: Gyldendal, 1981-1988
3. Det Kongelige Bibliotek [KB]/Acc. 1988/42/[æske] 2/Notat af Børge Houmann indlagt i æsken uden datering.
4. Morten Thing, *Kommunismens Kultur: DKP og de intellektuelle 1918-1960*, bd. 1, København: Tiderne Skifter, 1993: 82-90
5. Houmann 1981-1988, bd. 1: 349-474; Yde 2019: 213-217, 241-245
6. Houmann 1981-1988, bd. 2: 11-15
7. Børge Houmann & Morten Thing (red.), *Venskab og revolution: Martin Andersen Nexø og Marie Nielsens venskab og politiske virke 1918-24*, København: SFAH, 1990. Jeg er bekendt med, at Morten Thing arbejder på en bog om Marie Nielsens og MAN's venskab, men den var endnu ikke udkommet, da arbejdet med nærværende essay blev afsluttet.
8. F.eks. KB/Nachlass IIIa/87/Aage Jørgensen til MAN 28.7.1926; Aage Jørgensen til MAN 16.7.1927
9. F.eks. KB/Acc. 1988/42/1/Brevveksling mellem MAN og arbejderne ved fabrikken Hammer og Segl marts-april 1935

10. Kim Frederichsen: "Fra nødhjælp til samvirke: De dansk sovjetiske venskabsforeninger i mellemkrigstiden", *Arbejderhistorie* 2014 (3): 55
11. Yde 2019: 239
12. Ibid.: 241, 262
13. Houmann 1982, bd. 2: 15-21
14. *Klassekampen* 11.2.1919
15. *Klokken* 5 14.3.1919; *Kjøbenhavns Amts Socialdemokrat* 16.3.1919
16. *Berlingske Tidende* 22.7.1919; *Ekstrabladet* 22.7.1919; *Fyns Tidende* 28.11.1919; *Hovedstaden* 28.7.1919; *Politiken* 27.11.1919; *Aalborg Venstreblad* 2.5.1919
17. Thing 1993: 116
18. Martin Andersen Nexø, *Kommunistisk Aand*, København: Forlaget Tiden, 1966. Oprindeligt udgivet i 1920.
19. KB/Nachlass II/27/Aksel Larsen til MAN 1.7.1922
20. KB/Nachlass II/27/Samling af breve fra MAN og Aage Jørgensen til Otto Kuusinen, Kominterns Eksekutivkomite 1922
21. Hvor intet andet er nævnt bygger nedenstående på Frederichsen 2014: 44-62. MAN lovede i forordet til bogens russiske udgave, at hvis proletariatet ville fortsætte sin befrielseskamp, så ville han fortsætte med at være dets talerør (KB/Acc. 1988/42/1/Manuskript til russiske udgave af bogen november 1922).
22. *Arbejderbladet* 14.8.1921. Her efter Børge Houmann (red.), *Taler og artikler. Martin Andersen Nexø. Det røde flag*, bd. 2, København: Forlaget Tiden, 1954: 47-51
23. Houmann 1981-1988, bd. 2: 138-156
24. KB/Acc. 1988/42/2/Introduktionsskrivelse signeret Karl Radek 13.10.1922
25. KB/Acc. 1988/42/2/Anbefalingsskrivelse signeret G. Zinovev 1.12.1922
26. Houmann 1981-1988, bd. 2: 159-169; Børge Houmann: *Martin Andersen Nexø og børnene i Samara*, København: Sirius, 1967: 5-34
27. KB/Acc. 1988/42/2/Diverse fortegnelser over børnehjemsbørnene udaterede
28. F.eks. KB/Acc. 1988/42/2/Kvittering 14.2.1922
29. KB/Acc. 1988/42/2/Kvittering 8.12.1922
30. KB/Acc. 1988/42/2/Diverse kvitteringer
31. KB/Acc. 1988/42/2/Diverse breve, postkort og tegninger
32. Houmann 1981-1988, bd. 2: 165
33. *Berlingske Tidende* 4.1.1923; *Dagbladet* 3.1.1923; *Dagens Nyheder* 15.1.1923; *Helsingør Avis* 2.2.1923; *Politiken* 7.1.1923; *Ringsted Folketidende* 8.1.1923; *Aarhus Stiftstidende* 5.1.1923, 15.1.1923
34. *Socialdemokraten* 23.5.1926
35. Martin Andersen Nexø: *Mod Dagningen. Skildringer fra Rusland*, København: H. Aschehoug, 1923
36. ABA/Martin Andersen Nexøs arkiv/2/Brev til MAN 5.7.1923
37. Yde 2019: 263-265
38. Houmann 1981-1988, bd. 2: 212-214
39. F.eks. *Frederikbergs Amtstidende* 7.3.1930
40. *Borba* 21.9.1931; *Izvestija* 9.9.1931; *Kommunist* 26.9.1931; *Kommunisttjieskoe Prosvesjtjenie* 14.9.1931; *Leningradskaja Pravda* 2.10.1931; *Literaturnaja Gazeta* 2.10.1931; *Molot* 23.9.1931; *Vetjernaja Moskva* 1.10.1931; *Visti* 6.9.1931
41. *Socialdemokraten* 9.2.1932. Her efter Børge Houmann (red.), *Taler og artikler. Martin Andersen Nexø. Kultur og barbari*, bd. 3, København: Forlaget Tiden, 1955: 123-129
42. Martin Andersen Nexø, *To Verdener. Tanker og Indtryk fra en Ruslandsrejse*, København: Frem Forlag, 1934. Hungersnøden og dens konsekvenser er for længst til overflod dokumenteret, se f.eks. Viktor Kondrasjin: *Golod 1932-1933 godov: tragedija rossijskoj derevni 2-e izdanie*, Moskva: ROSSPEN, 2018
43. Houmann 1981-1988, bd. 2: 296-302
44. Houmann 1981-1988, bd. 3: 81-93

45. KB/Nachlass II/26/Telegram 24.12.1933
46. Houmann 1981-1988, bd. 3: 97-110
47. Martin Andersen Nexø, *Hænderne væk!*, København: Arbejderforlaget, 1934
48. *Politiken* 5.8.193
49. KB/Albert Olsens efterladte papirer/1/Socialdemokratisk Forbund i Danmark v. Alsing Andersen til Albert Olsen 16.3.1935
50. KB/Nachlass IIIa/87/Samling af breve 1930-1935
51. Houmann 1981-1988, bd. 2: 304-309
52. KB/Nachlass II/27/Rundskrivelse udateret
53. Houmann 1981-1988, bd. 3: 46
54. KB/Nachlass II/27/udklip af *Arbejderbladet* udateret
55. KB/Nachlass II/27/Indbydelsesmaterialer til Asylkonferencen udateret
56. Thing 1993, bd. 2: 925
57. Houmann 1981-1988, bd. 2: 318-331
58. Yde 2019: 293
59. *Berlingske Tidende* 30.8.1934; *Bornholms Avis* 30.8.1934; *Dagens Nyheder* 3.4.1933; *Ekstra Bladet* 29.8.1934; *Folkets Presse* 31.3.1933, 7.4.1933, 24.8.1934; *Frederikshavns Avis* 28.3.1933; *Københavns Amts Avis* 31.8.1934; *Langelands Folkeblad* 3.3.1933; *Lolland-Falsters Folketidende* 3.9.1934; *Næstved Avis* 3.9.1934; *Politiken* 4.6.1932; *Skive Avis* 31.8.1934; *Vejle Amts Folkeblad* 31.8.1934; *Aarhus Amtstidende* 23.10.1933
60. *Socialdemokraten* 30.8.1934; *Demokraten* 1.9.1931; *Haderslev Socialdemokrat* 7.9.1934; *Nykøbing Falster Socialdemokrat* 4.9.1934; *Randers Socialdemokrat* 4.9.1934; *Thisted Socialdemokrat* 3.9.1934; *Vestsjællands Socialdemokrat* 1.9.1934
61. *Berlingske Tidende* 17.9.1934
62. *Sovjet idag* 1937 (11): 10
63. Frederichsen 2014: 58-59
64. *Sovjet og Vi* 1938 (2): 4
65. Yde 2019: 303-304
66. ABA/Kominternarkivet/MAN/Notat 23.4.1952
67. *Sovjet idag* 1937 (3): 3-4; *Sovjet og Vi* 1938 (2): 1
68. *Nyt Land* 1939 (8): 2
69. *Den Røde Hær befrier Vesthviderusland og Vestukraine. Dokumenter og Skildringer*, København: Arbejderforlaget, 1939. For MAN's artikel, se: 58-64
70. Martin Andersen Nexø, *Finland – den politiska terrorns land*, 2. udg., Stockholm: Solidariets förlag, 1939: 5-7
71. *Nyt Land* 1939 (11): 2; *Nyt Land* 1940 (1): 2, 24.
72. F.eks. *Kolding Socialdemokrat* 20.11.1939; *Nordjysk Tidende* 30.11.1939; *Nordsjællands Venstreblad* 28.12.1939; *Randers Amts Avis* 30.11.1939; *Skive Avis* 30.11.1939; *Silkeborg Socialdemokrater* 21.11.1939; *Socialdemokraten* 30.11.1939; *Aarhus Stiftstidende* 30.11.1939
73. *BT* 15.12.1939
74. *Ekstra Bladet* 17.1.1940
75. *Ekstra Bladet* 6.3.1940; *Københavns Amts Avis* 6.3.1940
76. *Politiken* 13.1.1940
77. Houmann 1981-1988, bd. 3: 259-333; Yde 2019: 332-339
78. KB/Acc 1991/54/82/Diverse avisudklip 1940-44
79. Houmann 1981-1988, bd. 3: 337-340
80. *Politiken* 27.6.1945
81. *Berlingske Tidende* 29.6.1945
82. *Vendsyssel Tidende* 13.9.1945
83. KB/Nachlass II/30/Kongresindkaldelse 1948; MAN's adgangskort til kongressen
84. *København* 26.8.1948
85. *Land og Folk* 27.8.1948

86. KB/Nachlass II/30/MAN til Aragon 5.2.1949
87. KB/Nachlass II/30/Kongresindkaldelse 29.3.1949
88. KB/Nachlass II/30/MAN til Aragon 5.2.1949. MAN var blevet valgt som en af de to første danske repræsentanter i WPC sammen med Agnete Olsen (Kim Frederichsen, *Soviet Cultural Diplomacy towards Denmark during the Cold War, 1945-1991*, upubliceret ph.d.-afhandling, Københavns Universitet, 2017: 123).
89. KB/Nachlass II/30/Bankvittering 2.4.1949
90. KB/Nachlass II/30/Opråb marts 1949
91. KB/Nachlass III/51/Landskomiteen valgt 11.6.1950
92. KB/Nachlass II/30/Forordning fra Den Øverste Sovjets Præsidium 20.12.1949
93. O.S. Nagornaja, "Mezjdunarodnaja Leninskie/Stalinskie premii mira v sovetskom mirotvortjeskom proekte", O.S. Nagornaja m.fl. (red.), *Sovetskaja kulturnaja diplomatija v uslovijakh Kholodnoj vojny. 1945-1989*, Moskva: ROSSPEN, 2018: 276-290
94. KB/Nachlass II/30/Den Øverste Sovjets Præsidium til MAN 2.1.1951
95. ABA/Kominternarkivet/MAN/MAN til D.B. Skobelnitskij i rusisk kopi oversat fra tysk 6.3.1951
96. KB/Nachlass III/51/Jørgen Jørgensen til MAN 28.3.1951
97. F.eks. *Fyns Socialdemokrat* 12.3.1948; *Lemvig Socialdemokrat* 12.3.1948; *Nationaltidende* 11.3.1948; *Nykøbing Amtstidende* 11.3.1948
98. *Langelands Avis* 23.6.1949; *Nyborg Avis* 23.6.1949
99. Thing 1993: 58-60

Kim Frederichsen,
Ph.d., uafhængig forsker,
kimfrederichsen@gmail.com